

УДК 341.64:342.7(477):343.222
DOI <https://doi.org/10.32782/pdu.2023.3.40>

К. В. Громовенко

доктор юридичних наук, професор,
ректор Міжнародного гуманітарного університету

ПРОБЛЕМА ПРИТЯГНЕННЯ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ ВЧИНЕНІ В УКРАЇНІ В МІЖНАРОДНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ СУДІ

У статті розглянуто складнощі, з якими стикаються Міжнародний кримінальний суд та державні органи з розслідування в Україні. Основні проблеми включають ризики безпеки, недостатність міжнародної співпраці, політичне втручання та складнощі зі збором доказів. Поширеність порушень прав людини в умовах збройного конфлікту на території нашої держави підкреслює нагальну потребу вдосконалення нормативної бази системи правосуддя для ефективної боротьби з цими серйозними злочинами. Автор пропонує кілька стратегій для вдосконалення системи відповідальності за злочини проти людяності в Україні. Однією з них є внесення змін до Кримінального кодексу України для включення категорії злочинів проти людяності. Також не менш важливим є сприяння міжнародному співробітництву та розвиток дипломатичних відносин між країнами з метою підтримки механізмів правосуддя в Україні через залучення міжнародної солідарності. Крім цього, важливо розвивати співпрацю між Міжнародним кримінальним судом, міжнародними та національними органами для обміну доказами та ресурсами, необхідними для ефективного розслідування та судового переслідування.

Життєво важливо забезпечити захист потерпілих та свідків, гарантувати їхню безпеку та надавати необхідну підтримку протягом всього судового процесу. Необхідно активно вдосконалювати механізми компенсації шкоди та реабілітаційні програми для задоволення потреб жертв. В статті акцентується увага на важливості продовження роботи з міжнародними механізмами правосуддя, а також на необхідності інформування та освіти громадськості щодо принципів справедливості. Автор закликає до посилення політичної волі для підтримки справедливості та притягнення винних осіб до відповідальності за злочини проти людяності в Україні, шляхом ратифікації Римського статуту у тому числі.

У контексті розслідування злочинів проти людяності в Україні, важливою стає співпраця не лише на національному рівні, але й на міжнародній арені. Це вимагає від органів правосуддя, правозахисних організацій та міжнародних установ спільних зусиль та постійної підтримки. Крім того, для успішного застосування цих рекомендацій необхідна не лише координація зусиль на рівні країни, але й створення міжнародних механізмів співпраці та підтримки. Це включає в себе обмін досвідом та ресурсами, розробку спільних стратегій, а також активне співробітництво у сфері правосуддя. Лише шляхом спільних зусиль на різних рівнях можна досягти ефективного забезпечення відповідальності та притягнення осіб до відповідальності за злочини проти людяності в Україні.

Ключові слова: Злочини проти людяності, Міжнародний кримінальний суд, ратифікація, Римський статут, міжнародне співробітництво, розслідування, правосуддя, механізми відповідальності.

Постановка проблеми. Злочини проти людяності є одними з найтяжчих злочинів визнаних міжнародним правом. Вони охоплюють низку діянь, що вчиняються в рамках широкомасштабного або систематичного нападу, спрямованого

проти цивільного населення. Згідно з міжнародним правом, злочини проти людяності вважаються злочинами універсальної юрисдикції, що дозволяє будь-якій державі переслідувати осіб, відповідальних за ці злочини, незалежно від місця, де вони були скоєні, або громадянства злочинця чи жертви. Україна спочатку

зіштовхнулася зі складним і тривалим конфліктом, у східних областях та АР Крим, а зараз знаходиться у стані повномасштабного вторгнення країни-агресора. Звіти міжнародних організацій і національних правозахисних органів вказують на численні випадки потенційних злочинів проти людяності в країні. Зокрема, йдеться про обстріли цивільних районів, позасудові страти, насильницькі зникнення, катування, сексуальне насильство та переміщення цивільного населення тощо. У скоєнні цих дій звинувачуються як державні війська країни-агресора, так і недержавні збройні формування, що призводить до масових страждань серед цивільного населення, яке опинилося в зоні конфлікту. Також існують випадки нападів на людей на підставі їхньої етнічної приналежності, релігії або політичних переконань, що ще більше загострює напруженість і порушує основоположні права людини. В свою чергу, розслідування злочинів проти людяності пов'язані зі значними труднощами, особливо в зонах конфлікту, адже доступ до таких зон та районів часто обмежений через триваючі бойові дії, що створює ризики для слідчих і перешкоджає збору доказів. Також отримання інформації та свідчень свідків може бути складним завданням через небажання або страх свідків давати свідчення, особливо коли злочинці зберігають контроль або вплив у регіоні. Вирішення цих проблем є важливим для забезпечення правосуддя, підзвітності та відшкодування шкоди жертвам злочинів проти людяності в Україні, підкреслюючи необхідність міцної міжнародної співпраці та відданості дотриманню прав людини і міжнародного права.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові дослідження в сфері злочинів проти людяності, вчинених в Україні та розгляд цих злочинів в Міжнародному кримінальному суді, викликають значний інтерес та актуальність у сучасному контексті.

В українській доктрині міжнародного права питаннями, які стосуються злочинів проти людяності, воєнних злочинів тощо, необхідно виокремити праці О. О. Радової, В. В. Гуцола та Є. О. Романенко, В. О. Шевченка, А. В. Щеголя та інших. Дослідження

даних вчених відображають актуальність та значимість проблеми притягнення до відповідальності за злочини проти людяності в Україні в контексті міжнародного кримінального права та практики Міжнародного кримінального суду. Однак, для глибшого розуміння та вирішення цієї проблеми потрібне більш детальне висвітлення різних аспектів та перешкод, що існують в контексті переслідування злочинів проти людяності в Україні.

Мета статті – висвітлити перешкоди, що заважають ефективному розслідуванню злочинів проти людяності в Україні та оцінити роль МКС та міжнародної спільноти у вирішенні цих проблем. Запропонувати потенційні рішення та стратегії для подолання бар'єрів на шляху до притягнення до відповідальності за злочини проти людяності.

Виклад основного матеріалу. Основним правовим документом, що регулює сферу злочинів проти людяності, є Римський статут Міжнародного кримінального суду (далі - МКС). Згідно з Римським статутом, злочини проти людяності включають дії, вчинені в рамках широкомасштабного або систематичного нападу, спрямованого проти будь-якого цивільного населення. Ці дії охоплюють низку правопорушень, таких як вбивство, винищення, поневолення, депортацію, катування, зґвалтування та інші нелюдські дії, що спричиняють сильні страждання або серйозну шкоду психічному чи фізичному здоров'ю [1]. Злочини проти людяності передбачають дії, вчинені в рамках систематичного або широкомасштабного нападу на цивільне населення, що передбачає навмисну політику широкомасштабних або системних злочинів. Важливо, що злочини проти людяності можуть відбуватися як під час збройних конфліктів, так і в мирний час, що відрізняє їх від воєнних злочинів, які відбуваються саме під час збройних конфліктів. Також, злочинці повинні діяти, знаючи про напад на цивільне населення і маючи намір вчинити широкомасштабні або систематичні злочини. Притягнення осіб до відповідальності за злочини проти людяності слугує цілям правосуддя, стримування та захисту фундаментальних прав людини, спрямо-

ваним на запобігання подібним звірствам у майбутньому. Розуміння правової бази та визначень злочинів проти людяності має вирішальне значення для переслідування злочинців, притягнення їх до відповідальності та забезпечення справедливості для жертв, які постраждали від цих жахливих діянь. В Україні надходили і надходять численні повідомлення про потенційні злочини проти людяності: обстріли та напади на цивільне населення, що призводять до жертв і значної шкоди некомбатантам, позасудові вбивства та насильницькі зникнення, катування та нелюдське поводження, у тому числі з затриманими та ув'язненими, переміщення цивільного населення, а також повідомляється про випадки, коли етнічні або політичні групи ставали мішенню, що ще більше посилювало гуманітарні наслідки конфлікту [2]. Однак важливо підкреслити, що для встановлення конкретних доказів і в подальшому притягнення до відповідальності за ці ймовірні злочини проти людяності необхідні розслідування і судові розгляди.

Україна є учасником багатьох міжнародно-правових документів, однак відсутність конкретного законодавства щодо злочинів проти людяності у Кримінальному кодексі України є значущою проблемою [3]. Це створює вакуум у національному праві, ускладнюючи переслідування та покарання відповідальних за такі злочини. Одним із перших кроків для вирішення цієї проблеми є ратифікація Римського статуту Україною. Це надасть можливість національним кримінальним органам переслідувати та притягувати до відповідальності осіб, які вчинили злочини проти людяності на території України або проти українців у будь-якій точці світу. Крім того, важливим кроком буде приведення національного законодавства у відповідність до Статуту МКС. Це включає в себе внесення в ККУ відповідних положень про злочини проти людяності, чим забезпечиться відповідність законів України міжнародним стандартам щодо переслідування цих злочинів. Такий крок допоможе Україні зміцнити свої правові засади та зобов'язання в глобальному контексті, підкреслюючи відданість додержанню принципів міжнародного права, захисту прав людини та

боротьбі з безкарністю за вчинення серйозних злочинів проти людяності [4].

Наразі МКС розглядає справу України на основі двох заяв поданих Україною, якими вона визнає юрисдикцію МКС відповідно до п. 3 ст. 12 Римського статуту *ad hoc* щодо злочинів проти людяності, що стосуються подій, які відбулися на території України у період з листопада 2013 р. до лютого 2014 р. [5] та лютому 2015 р. щодо воєнних злочинів, злочинів проти людяності, скоєних вищими посадовими особами РФ й керівниками терористичних організацій ДНР та ЛНР у період з лютого 2014 р. [6].

Міжнародний кримінальний суд стикається з різними проблемами при розслідуванні злочинів проти людяності, особливо в зонах гарячих конфліктів, таких як Україна. По-перше, це занепокоєння щодо безпеки адже доступ до зон конфлікту для збору доказів і проведення розслідувань створює значні ризики для персоналу МКС, що перешкоджає ефективному виконанню їхнього мандату. Також існує загроза для свідків і потерпілих, а саме страх перед погрозами на їх адресу. Також небажання або відмова залучених сторін співпрацювати зі слідством МКС перешкоджає доступу до важливої інформації, що заважає ретельному розслідуванню. Говорячи глобально, політична напруженість може впливати на готовність держав підтримувати провадження МКС, перешкоджаючи співпраці та ускладнюючи судовий процес.

Також існують неабиякі проблеми зі збором достатніх і достовірних доказів через руйнування інфраструктури, відсутність документації, а також труднощі з ідентифікацією та збереженням доказів. Складним завданням є доведення безпосередньої участі та відповідальності конкретних осіб у злочинах проти людяності. Також як вже було зазначено вище, нератифікація Римського статуту, обмежують Україну у розслідуванні злочинів проти людяності. Не менш важливим є питання обмеженості ресурсів, як фінансових, так і матеріально-технічних, що впливає на здатність МКС проводити комплексні розслідування та судові переслідування. Вирішення цих проблем потребує міжнародної співпраці, дипломатичних зусиль, посилення право-

вих механізмів і збільшення підтримки МКС для ефективного переслідування злочинів проти людяності та притягнення винних до відповідальності. Тож, посилення відповідальності та переслідування за злочини проти людяності в Україні потребує багатостороннього підходу:

Посилення міжнародного співробітництва: Заохочувати дипломатичні відносини між країнами для зміцнення співпраці та підтримки механізмів правосуддя в Україні, наголошуючи на важливості міжнародної солідарності у забезпеченні притягнення до відповідальності; сприяти співпраці між МКС, міжнародними органами та національними органами влади з метою обміну розвідувальною інформацією, доказами та ресурсами, що мають вирішальне значення для ефективного розслідування та судового переслідування [7].

Розширення можливостей національних правових систем: Приведення національного законодавства у відповідність до міжнародних стандартів, а саме внести зміни до ККУ - категорію злочинів проти людяності, для можливості їх розслідування національними органами [8]; надавати технічну експертизу та проводити тренінги з метою посилення спроможності українських національних судових установ. Це включає вдосконалення методів розслідування, судочинства та судових процедур для ефективного розгляду складних справ щодо злочинів проти людяності.

Підходи, орієнтовані на потерпілих: Надавати пріоритет захисту потерпілих та свідків, забезпечуючи їхню безпеку та надаючи необхідну підтримку протягом усього судового процесу. Заохочувати участь потерпілих у судових процесах, надаючи їм право голосу у пошуку справедливості та притягненні винних до відповідальності [9]; вивчити механізми відшкодування шкоди та реабілітаційні програми для задоволення потреб жертв, визнання їхніх страждань та сприяння їхньому відновленню.

Зміцнення міжнародних механізмів правосуддя: Надавати посилену підтримку МКС з метою зміцнення його спроможності проводити ретельні розслідування, здійснювати судові переслідування та забез-

печувати належну правову процедуру [10].

Інформування та освіта громадськості: Проводити інформаційні кампанії як на місцевому, так і на глобальному рівні, щоб підкреслити важливість підзвітності, тяжкість злочинів проти людяності та важливість правосуддя для жертв; впроваджувати освітні програми для інформування громадськості, юристів та правоохоронних органів про міжнародну правову базу, стандарти прав людини та роль підзвітності у запобіганні майбутнім звірствам [11].

Забезпечення політичної волі: Взаємодіяти з політиками, державними органами та міжнародними організаціями для пропаганди стійкої політичної прихильності до зусиль у сфері правосуддя та притягнення до відповідальності, наголошуючи на моральному та правовому імперативі боротьби зі злочинами проти людяності.

Однак звичайно, впровадження цих пропозицій і рекомендацій потребує співпраці, ресурсів і постійної відданості з боку національних і міжнародних зацікавлених сторін для забезпечення ефективної відповідальності та притягнення до відповідальності за злочини проти людяності в Україні.

Висновки і пропозиції. Переслідування злочинів проти людяності в Україні стикається з багатогранними проблемами, а саме ризики безпеки, відсутність співпраці, політичне втручання та складнощі зі збором доказів. Поширеність порушень підкреслюють нагальну потребу в механізмах правосуддя для боротьби з цими серйозними порушеннями прав людини.

З метою покращення системи забезпечення відповідальності за злочини проти людяності в Україні, пропонуються кілька стратегій та рекомендацій. По-перше, це сприяння міжнародному співробітництву, розвиток дипломатичних відносин між країнами, що сприятиме підтримці механізмів правосуддя в Україні через залучення міжнародної солідарності.

Крім того, важливо розвивати співпрацю між МКС, міжнародними та національними органами для обміну доказами та ресурсами, необхідними для ефективного розслідування та судового переслідування. Приведення національного законодавства у відповідність до міжнародних стандартів

є також важливим етапом, який вимагає внесення змін до Кримінального кодексу України для включення категорії злочинів проти людяності.

Також, необхідно забезпечувати захист потерпілих та свідків, гарантувати їхню безпеку та надавати необхідну підтримку протягом судового процесу. Особлива увага також має бути приділена механізмам відшкодування шкоди та реабілітаційним програмам для задоволення потреб жертв. Продовження зусиль у зміцненні міжнародних механізмів правосуддя, інформування та освіта громадськості щодо важливості справедливості, а також забезпечення політичної волі для підтримки правосуддя є ключовими аспектами для успішного розгляду справ про злочини проти людяності в Україні.

Всі ці пропозиції та рекомендації потребують спільних зусиль та постійної підтримки з боку національних та міжнародних організацій для забезпечення ефективної відповідальності та притягнення винних до відповідальності за злочини проти людяності в Україні.

Список використаної літератури:

1. Римський статут міжнародного кримінального суду : Статут Міжнар. судів від 17.07.1998 р. : станом на 16 січ. 2002 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text
2. Доповідь Незалежної міжнародної комісії з розслідування порушень в Україні. Рада з прав людини. П'ятдесят друга сесія. 27 лютого – 31 березня 2023. А/HRC/52/62. URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/hrbodies/hrcouncil/coiukraine/A_HRC_52_62_UA.pdf
3. Щербань Є. В. Проблеми визнання юрисдикції Міжнародного кримінального суду на національному рівні. Невідкладні заходи з протидії російської агресії з Криму: політичні, юридичні, економічні, управлінські та соціальні аспекти: збірник науково-практ. конфер. / Національна академія державного управління при Президенті України, Представництво Президента України в АРК (м. Київ, 4 вересня 2018 р.). Київ, 2019. С. 169-172.
4. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III : станом на 5 жовт. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
5. Заява Верховної Ради України до Міжнародного кримінального суду про визнання Україною юрисдикції міжнародного кримінального суду щодо скоєння злочинів проти людяності вищими посадовими особами держави, які призвели до особливо тяжких наслідків та масового вбивства українських громадян під час мирних акцій протестів у період з 21 листопада 2013 року по 22 лютого 2014 року : Заява Верхов. Ради України від 25.02.2014 р. № 790-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/790-18#Text>
6. Про Заяву Верховної Ради України «Про визнання Україною юрисдикції Міжнародного кримінального суду щодо скоєння злочинів проти людяності та воєнних злочинів вищими посадовими особами Російської Федерації та керівниками терористичних організацій «ДНР» та «ЛНР», які призвели до особливо тяжких наслідків та масового вбивства українських громадян» : Постанова Верхов. Ради України від 04.02.2015 р. № 145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/145-19#Text>
7. Навроцька В. Взаємодія МКС та внутрішньодержавних правоохоронних органів щодо розслідування фактів збройної агресії РФ проти України. Knowledge, Education, Law, Management. № 2 (46), 2022. С. 268-276.
8. Сироїд О. наголошує на важливості ратифікації Римського статуту. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/Povidomlennya/121656.html>
9. Кравченко С. Нині актуалізувалося питання щодо захисту прав потерпілих у кримінальних провадженнях, пов'язаних із російською агресією. Судова влада України. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1302244/>
10. Гнатовський М. Україна та Міжнародний кримінальний суд: конституційний аспект. Вокс Україна, 12 January 2016, available online at <https://voxukraine.org/ukraine-and-the-international-criminal-court-a-constitutional-matter-ua>
11. Ольга Семенюк: «Судді спроможні і готові застосовувати норми міжнародного гуманітарного права, але їх майже ніхто не навчає» – Українська Гельсінська спілка з прав людини. Українська Гельсінська спілка з прав людини. URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/olha-semeniuk-suddi-spromozhni-i-hotovi-zastosovuvaty->

normy-mizhnarodnoho-humanitarnoho-prava-ale-ikh-mayzhe-nikhto-ne-navchaie

12. М. Гнатівський, А. Кориневич, О. Кучер. Міжнародний кримінальний суд: ефективність функціонування та переваги для України. Український часопис міжнародного права. №4/2014. – С. 98-108.

URL: http://jusintergentes.com.ua/archives/4_2014.pdf

13. Karnaukh B. Objective Side (Actus Reus) of Aiding and Abetting War Crimes and Crimes Against Humanity. Problems of legality. 2023. No. 160. P. 212–229. URL: <https://doi.org/10.21564/2414-990x.160.273626>

Hromovenko K. V. The problem of prosecution for crimes against humanity committed in Ukraine in the International Criminal Court

This paper examines the challenges faced by the International Criminal Court and state investigative bodies in Ukraine. The main challenges include security risks, lack of international cooperation, political interference, and difficulties gathering evidence. The widespread human rights violations in the context of the armed conflict in our country emphasize the urgent need to improve the justice system to combat these severe crimes effectively. The author proposes several strategies to improve the design of accountability for crimes against humanity in Ukraine. One of them is to amend Ukraine's Criminal Code to include the category of crimes against humanity. It is also equally important to promote international cooperation and develop diplomatic relations between countries to support justice mechanisms in Ukraine by attracting international solidarity. In addition, it is essential to build collaboration between the International Criminal Court's international and national authorities to share evidence and resources necessary for effective investigation and prosecution.

Protecting victims and witnesses, guaranteeing their safety, and providing the necessary support throughout the judicial process are vital. Reparations mechanisms and rehabilitation programs should be actively improved to meet the needs of victims. The paper emphasizes the importance of continuing to work with international justice mechanisms and the need to inform and educate the public about the principles of justice. The report calls for a stronger political will to uphold justice and bring perpetrators to justice for crimes against humanity in Ukraine.

In the context of investigating crimes against humanity in Ukraine, cooperation becomes essential not only at the national level but also in the international arena. This requires joint efforts and ongoing support from the judiciary, human rights organizations, and international institutions. In addition, successfully applying these recommendations involves the coordination of steps at the country level and the establishment of international mechanisms for cooperation and support. This includes exchanging experience and resources, the development of joint strategies, and active cooperation in the justice field. Only through collaborative efforts at various levels can effective accountability and prosecution for crimes against humanity in Ukraine be achieved.

Key words: Crimes against humanity, International Criminal Court, ratification, Rome Statute, international cooperation, investigation, justice, accountability mechanisms.